

Трапляються випадки неправильного творення складних прикметників: “внутрігосподарське користування”; “трьохденний строк”.

Значні похибки можна виявити на синтаксичному рівні, серед них:

- 1) неправильне узгодження підмета і присудка: “Значна кількість господарств знизили надої молока”;
- 2) уживання прийменника “в” на початку речення або перед приголосними: “В багатьох господарствах ...”; “В молочному скотарстві...”; “в зв’язку” (ця помилка є досить поширеною в офіційно-діловому мовленні і сьогодні);
- 3) уживання “пасивних” та безособових конструкцій: “протокол підписується секретарем”;
- 4) неправильне сполучення слів: “згідно додатку”; “згідно листів”; “відповідно розпорядження”;
- 5) надуживання дієслівними іменниками: “З метою недопущення повного псування капусти, столового буряка та моркви і уникнення збитків ...”;
- 6) уживання неправильних прийменникових конструкцій: “на протязі місяця”; “через десять днів”; “в одинадцять годин”. Особливо часто трапляється невиправдане вживання прийменника “по” в різних конструкціях: “з 23 по 27 червня 1975 року”; “кошти по виборах”; “витрати по обласному бюджету”; “завдання по заготівлі сіна”; “витрати по утриманню Ульянівської делегації”; “для проведення робіт по ліквідації наслідків аварії”; “прийняти по путівках колгоспів”; “план по галузі “охорона здоров’я””; “заходи по дальшій інтенсифікації”; “робота по додатковому виявленню”; “об’єкти по переробці та збереженню”; “матеріали по вибору земельної ділянки”; “оцінка зробленому по ефективності впроваджених рекомендацій і досліджень”; “по рознарядках районних управлінь”; “по цінах домовленості”; “по мірі необхідності”.

Цей прийменник вживається у назвах різного роду комісій, інспекцій тощо: “комісія по прийому в експлуатацію”; “інспекція по басейну гірських річок”; “інспекція по охороні природи”; “інспекція по закупках якості с/г продукції”; “обласний центр по нарахуванню і виплаті пенсій і допомог”; “відділ по праці облвиконкому”; “виробниче об’єднання по виробничо-технічному забезпеченню”; “нарада-семінар по укладанню договору”.

Як бачимо, більшість помилок у діловій документації Львівського облвиконкому 70-х років викликана впливом російської мови. Варто зауважити, що сьогодні ситуація в діловій мові поліпшилася. Менше стало кальок і росіянізмів, невиправданих інверсій, неграмотних узгоджень слів. Проте для чистоти мови офіційно-ділового стилю необхідно докласти ще багато зусиль як з боку держави, так і з боку всіх, хто причетний до справочинства.

КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Едуард Семенюк, Володимир Мельник*, 2000

Український державний лісотехнічний університет, Львів

Львівський національний університет

Протягом останніх десятиліть у світовій науці з’явився суттєво новий напрям міждисциплінарних досліджень - проблематика сталого розвитку. Пошук у цьому напрямі був безпосередньо детермінований соціально-економічною та політичною практикою людства наприкінці ХХ ст. і охоплював дедалі більше країн. Оскільки до їх числа належить і Україна, в нашій науці почалося з’ясування відповідних термінологічних питань, насамперед, тих, що стосуються самого вихідного терміна

"сталий розвиток" [1]. Однак в основі науково-термінологічної праці завжди лежать міркування змістовно-семантичного характеру, тому спочатку звернімося до витоків та внутрішньої логіки проблеми.

У другій половині XX ст. під впливом поглиблення соціально-економічних суперечностей розвитку та науково-технічної революції людство повною мірою відчувало гостроту глобальних проблем – небезпеки світової ядерної війни і навіть локальних конфліктів з використанням страшної сучасної зброї, зростання нестачі речовинно-енергетичних ресурсів виробництва, справжнього демографічного вибуху в багатьох країнах (насамперед, у регіонах з найнижчим рівнем життя), загрозово швидкої антропогенної, техногенної руйнації природного довкілля і, як наслідок, цілої низки еколого-економічних, медико-генетичних, етносоціальних, інформаційних, соціокультурних, психологічних та інших проблем. У пошуках позначення бажаної альтернативи, прийнятої як для людства, так і для природи, саме і народилося поняття сталого розвитку. Перші широко відомі документи з цього приводу (доповіді "Стратегія збереження світу" - 1980р., "Наше спільне майбутнє" - 1987р.) були опубліковані англійською мовою, і тому вихідним для міжнародної спільноти став термін "*sustainable development*" (буквально - підтримуваний розвиток). Пізніше у перекладах на інші мови з'явилися національні варіанти цього терміна, які передають дещо інші семантичні відтінки, в тому числі рос. "устойчивое развитие" та укр. "сталий розвиток". Найхарактерніша прикмета такого розвитку - узгодження темпів поступу людства з ресурсними можливостями природи, гармонізація системи "суспільство - природа", внаслідок чого наступні покоління людей зможуть задовольняти свої життєві потреби так само повно і багатоманітно, як до цього прагнуть наші сучасники.

Потужного імпульсу поширенню ідеї бажаного розвитку та відповідних термінів у різних мовах надала вельми представницька конференція ООН з проблем довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992р.). Документи форуму в Ріо, насамперед, загальна декларація цієї конференції [2] та "Порядок денний на XXI століття" ("Agenda-21"), значною мірою сприяли популярності цього кола ідей. Термін "сталий розвиток" (саме у такому варіанті) почав використовуватися в Україні, і досить знаменним на цьому шляху став 1997р.: з одного боку, у Нью-Йорку відбулася спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН з проблем довкілля та сталого розвитку за участю багатьох глав держав та урядів (де виступив, зокрема, і президент України), матеріали сесії широко висвітлювалися нашими засобами масової інформації, з іншого ж боку - було підготовлено проєкт "Концепції сталого розвитку України" [3]. Розробленням цього документа та активним обговоренням його вченими Національної Академії наук України [4-7], можна вважати, закінчився етап утвердження терміна "сталий розвиток" у нашій науково-технічній (а також суспільно-політичній) термінології.

Вихідне для цієї проблематики поняття розвитку є відомою філософською категорією, без якої давно вже неможливе дослідження природи та суспільного життя. Зазначимо, що термін, який є мовною оболонкою цієї категорії, має суто українське походження. Так само, до речі, як і слово "сталий". Тепер же перейдемо до семантики терміна "сталий розвиток", до питання про те, наскільки він виправданий.

Одне з основних значень слова "сталий" в українській мові – постійний, незмінний (саме в цьому, наприклад, сенс математичного терміна "стала величина"). В.Бондаренко, безперечно, має рацію, коли звертає увагу на очевидну суперечність між цим значенням та ідеєю змінюваності, якісного оновлення в понятті розвитку, чому і вважає термін

"сталий розвиток" невдалим, неадекватним, пропонує віддати перевагу іншому, точнішому - "збалансований розвиток" [1]. Останнім часом у доповідях на наукових конференціях звучали й інші пропозиції подібного плану - мовляв, точніше було б бажану для людства модель розвитку назвати гармонійним (або гармонізованим), безперервним, оптимальним (чи оптимізованим) розвитком. Зазначимо: всі ці семантичні відтінки, безперечно, притаманні тій бажаній моделі наступного розвитку людства, яку міжнародна спільнота позначила як *"sustainable development"*. Проте, в інтересах точності звернімо увагу на такий суто лінгвістичний момент: у тлумачному словнику української мови значення безперервності, невинності наводиться як один із аспектів змісту слова "сталий" (поряд із значенням незмінності, постійності). Разом з тим зрозуміло, що без оптимізації (в ідеалі - гармонізації) взаємин людини з природою розвиток людства трагічно приречений колись увірватися... Тож, чи таким вже неточним і невдалим є термін "сталий розвиток"?

Але головний контраргумент у цій дискусії лежить не в суто лінгвістичній (або лінгвосемантичній) площині питання. Як відомо, система термінології має власні закони розвитку, істотно відмінні від принципів еволюції основного словникового фонду мови - загальноживаних слів. Дуже багато важить термінологічна традиція. Отже, тепер, коли термін "сталий розвиток" почав уживатися в нашій мові досить систематично, навряд чи кому вдасться у порядку "рацпропозиції" замінити його на інший, навіть якщо той здається значно досконалішим та логічнішим. І це, до речі, зовсім не страшно. Зрештою, основним же є зміст відповідного поняття, а не його мовна оболонка. Зміст же поняття "сталий розвиток" тепер, у результаті формування цієї особливої концепції світової науки та суспільної практики, без сумніву, поєднує в собі такі аспекти значення прикметника: підтримуваний, регульований, збалансований, оптимізований, гармонізований, безперервний протягом невизначено довгого ряду людських поколінь. Всі ці риси сталого розвитку мають досягатися шляхом тісної міжнародної співпраці з метою оптимізації всіх видів людської діяльності та всебічної раціоналізації природокористування в інтересах усього людства.

Довкола центрального поняття концепція сталого розвитку, певна річ, логічно об'єднує ряд інших: глобальні проблеми, ресурси розвитку, природно-ресурсний потенціал, ресурсомісткість виробництва, ресурсозбереження та ресурсозберігаючі технології, потреби, розумні потреби, антропоцентризм, екоцентризм, система "суспільство - природа", екологічний імператив, пріоритети розвитку, демографічний вибух тощо. Відповідні терміни, як бачимо, за своєю, лінгвістичною генезою поділяються на три основних групи - ті, що утворені з інтернаціональних терміноелементів греко-латинського походження, терміни іншомовної природи (в українській лексиці, як правило, - суто слов'янського звучання), нарешті, ті, що поєднують у собі терміноелементи перших двох джерел. У цьому, до речі, немає якоїсь специфіки саме концепції сталого розвитку: такими шляхами, як відомо, утворюється вся науково-технічна та суспільно-політична термінологіка. Досить наочним проявом цієї тенденції є, зокрема, філософська термінологія [8], а проблематика сталого розвитку, треба сказати, має глибоке філософсько-соціологічне коріння.

Певні особливості формування та розгалуження термінологічного апарату концепції сталого розвитку пов'язані з семантикою основних проблем та змістовно-методологічною своєрідністю напрямків наукового пошуку. Це, насамперед, філософія глобальних проблем сучасності (ширше - вся глобалістика як специфічний напрям

досліджень) та еволюція екології як особливої галузі знання. Якщо раніше екологія однозначно сприймалася як біологічна, природничонаукова дисципліна, то протягом останніх десятиліть XX ст., з формуванням екології людини, глобальної та соціальної екології, становище докорінно змінилося: центр уваги екологічних досліджень помітно змістився у бік соціологічної проблематики. Саме з цієї причини значного поширення набули такі терміни, як соціоекологія, екологічна свідомість, екологізація світогляду, екологічний імператив, соціоекосистема, екологічна культура, екологічне виховання, екологічна політика, а також практика, екологічно чисте виробництво, екологічна безпека, екологічно орієнтований технологічний процес, еколого-економічна ефективність природокористування тощо. Зрозуміло, що так утворилася вельми важлива частина термінологічної бази вивчення проблематики, про яку йдеться.

Помітну роль у формуванні ідеї сталого розвитку відіграв демографічний аспект соціальної динаміки наприкінці XX ст. Загальна величина народонаселення Землі зростає катастрофічно швидко. При цьому різні етнокультурні спільноти планети переживають настільки відмінні в своїй основі демографічні процеси, що вже одне це здатне породжувати відчутні імпульси дестабілізації у світі. Звідси - інструментальна роль таких поняттєво-термінологічних форм, як динаміка народонаселення, демографічний вибух, середня тривалість життя, депопуляція, демографічна хвиля, динаміка народжуваності та смертності, кількість шлюбів та розлучень, старіння населення, урбанізація, демографічна політика і т.ін. Слід зазначити, що деякі поняття (і відповідні терміни) виходять за межі суто демографічної площини розвитку людства, наочно втілюючи в своєму змісті тенденцію до цілком природної інтеграції різних сторін життя суспільства. Яскравим прикладом цього може бути запропоноване вченими й офіційно використовуване ООН поняття "індекс людського розвитку", яке поєднує три соціометричні характеристики певної країни (або регіону) - середню тривалість життя людини, національний дохід на душу населення та середню тривалість освіти, яку забезпечує даний соціум. Семантично багатогранною є й інша поняттєво-термінологічна форма цього плану - "якість життя".

З іншого боку, формування розглядуваного кола ідей було органічно пов'язане з розвитком етичного знання в XX ст. Істотною тенденцією новітньої доби стало доповнення принципів загальної етики рядом прикладних етичних дисциплін (на зразок медичної, юридичної, педагогічної етики, етики науки, бізнесу тощо), і не дивно, що своєрідне місце серед них посіла біоетика - теорія шанобливого ставлення до всього живого, благоговіння перед життям як самоцінністю [5]. Логічною складовою концепції сталого розвитку стала вимога зберегти біологічне різноманіття планети (і самий цей термін набув значного поширення як у науці, так і в соціально-екологічній практиці). Появу нової спеціальної термінологіки, природно, детермінувало також формування етики землекористування і, ширше, етики довкілля (екологічної етики). Найхарактернішими у цьому плані є терміни "антропоцентризм" та "екоцентризм" як позначення протилежних філософсько-світоглядних та морально-етичних орієнтацій.

Оригінальним напрямом поглиблення змісту концепції сталого розвитку останнім часом стало опрацювання його ноосферної стратегії [9,10], насамперед, завдяки дослідженням Міжнародної академії ноосфери (сталого розвитку). Як відомо, сам по собі термін "ноосфера" - не новий: його введення в науковий обіг було пов'язане з іменами Е.Леруа та П.Тейяра де Шардена, а засади вчення про ноосферу закладені в працях В.Вернадського. Проте, нове життя цього терміна, без перебільшення, почалося у

80-90-ті рр.: вже згадка про розумні потреби у контексті оптимізації розвитку людства неминуче викликала асоціації зі "сферою розуму". Сучасна екологічна криза примусила критично проаналізувати колишнє розуміння поняття ноосфери, наповнити його новим змістом. Принциповим для ноосферної концепції сталого розвитку стало положення про нерозривну єдність у цьому процесі двох основних ознак – антропоцентричної та біосфероцентричної (інакше кажучи, про виключення крайнощів антропоцентризму й екоцентризму). У працях А.Д.Урсула й інших дослідників ноосферної моделі сталого розвитку добре видно інструментальну роль таких термінів, як "антропоноосферні суперечності", "ноосферогенез", "інтегральний соціальний інтелект", "інформаційне суспільство" (як важливий етап ноосферогенезу), "інформаційний простір", "інформаційна безпека" тощо.

Однією з найважливіших теоретичних та практичних проблем з дослідження суті сталого розвитку є адекватне визначення його критеріїв. У цьому семантичному контексті в нашій науковій літературі почав використовуватися термін "показники сталого розвитку" [11]. Разом з тим нерідко віддається перевага буквально запозиченому з англomовних праць терміну "індикатори сталого розвитку" [12, С.204-206]. Цей другий варіант, звичайно, є інтернаціональним, легко зрозумілим для фахівця з будь-якої країни. Можна припустити, що в українській літературі будуть уживатися паралельно обидва ці варіанти.

Отже, формування концепції сталого розвитку є наочним прикладом того, як дія інтегративних тенденцій сучасної науки і соціальної практики проявляється не лише в евристичних механізмах виникнення нових ідей, але й у сфері спеціальної термінології. Поглиблення змісту концепції сталого розвитку триває, і цей процес ще принесе чимало цікавого в обох зазначених аспектах.

1. Бондаренко В. "Сталий розвиток" - не найточніший термін // *Вісник Державного університету "Львівська політехніка"*. - № 336. - Проблеми української термінології. Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції. - Львів: Львівська політехніка, 1998. - С.355-356. 2. Декларация Рио по окружающей среде и развитию // *Ойкумена*, ["Український екологічний вісник"]. - 1992. - №3. - С.23-25. 3. Концепція сталого розвитку України (Наук. керівники розробки С. І. Дорогунцов, В. Я. Шевчук (заг. керівництво - Ю.І.Костенка та Б.Є.Патона). - К., 1997. - 17с. 4. Костюк П. Передумови сталого розвитку // *Вісник Національної Академії наук України*. - 1988. - № 7-8. - С.15-17. 5. Кундієв Ю., Кисельов М. Біоетика: витоки, стан, перспективи // *Вісник Національної Академії наук України*. - 1999. - № 8. - С.6-12. 6. Кухар В. "Порядок денний на ХХІ століття" для України // *Вісник Національної Академії наук України*. - 1998. - №7-8. - С.17-25. 7. Наукові основи сталого розвитку України // *Вісник Національної Академії наук України*. - 1998. - №7-8. - С.3-7. 8. Семенюк Е., Мельник В. Структурно-семантична типологія української філософської термінології // *Вісник Державного університету "Львівська політехніка"*. - № 336. - Проблеми української термінології. Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції. - Львів: Львівська політехніка, 1998. - С. 228-231. 9. Урсул А.Д. Путь в ноосферу. (Концепция выживания и устойчивого развития цивилизации). - М.: Луч, 1993. - 275с. 10. Урсул А.Д. Переход России к устойчивому развитию. Ноосферная стратегия. - М.: Издат. дом "Ноосфера", 1998. - 500 с. 11. Шапар А. Від концепції - до практичних дій. Наукові підходи до визначення показників сталого розвитку. // *Вісник Національної Академії наук України*. - 1999. - № 4. - С.12-19. 12. Reid D. Sustainable Development. An Introductory Guide. - London: Earthscan Publications Ltd., 1995. - 261p.